रिक्तविषयम् एतदेवाभिप्रेत्य प्रतिपच्चतुर्थांशे याग उदाहृतः। ननु बौधायनव्यतिरिक्तानामपि चन्द्रदर्शनयोग्यं द्वितीयायुतं प्रतिपदुदिनमिष्टौ निषिद्धं तथा च स्मृतिः "पर्वणोऽंशे चतुर्थे तु कार्या चेष्टिर्द्विजोत्तमैः। द्वितीयासहितं यस्माद्दूषयन्त्याश्वलायनाः" इति तदेतदावर्त्तनतत्पूर्वकालयोः सन्धौ मति द्रष्टव्यं अपराह्णादिसन्धिषु चतुर्थस्येष्टावप्राप्तत्वात्। तदेवं प्रकृतिरूपाया इष्टेः कालो निरूपितः विकृतेस्तु कालो निरूप्यते तत्र कात्यायनः "आवर्त्तनात् प्राग्यदि पर्वसन्धिः कृत्वा तु तस्मिन् दिवसे प्रकृत्याः। तत्रैव यागः परतो यदि स्यात्तस्मिन् विकृत्याः प्रकृतेः परेद्युरिति" आवर्त्तने ततः पुरा वा पर्वसन्धौ तस्मिन् सन्धिदिने प्रकृतियागं कृत्वा पश्चाद्विकृतिसम्बन्धी यागः कर्त्तव्यः। यद्यावर्त्तनात्परतः सन्धिस्तदा केवलं विकृतियागः सन्धिदिने कर्त्तव्यः प्रकृतियागस्तु सन्धिदिनात्परेद्युरनुष्ठेय इत्यर्थः। आवर्त्तनतः पूर्वकाले ततः परकाले वा सन्धिरित्येतेषु त्रिष्वपि पक्षेषु सन्धिदिन एव विकृतेरनुष्ठानं प्रकृतेस्तु पूर्वोक्तरीत्या सन्धिदिने परेद्युर्वानुष्ठानं व्यवतिष्ठते

इष्टीनां सर्वासां प्रकृतिर्दर्शपूर्णमासौ "ऐन्द्राग्नमेकादशकपालं निर्वपेत् प्रजाकाम" इत्यादयः काण्डान्तरपठिताः काम्येष्टयोविकृतयः। तत्र "प्रकृतिवद्विकृतिः कर्त्तव्येति" न्यायेन विकृतीनामपि सन्धिदिनात् परेद्युः कदाचिदनुष्ठानं प्राप्तं तदेतदुदाहृतेन वचनेन निवार्य्यते"।

तेन सन्धेः सूक्ष्मकालत्वेन कर्म्मानर्हत्वात् संक्रान्तिवत्तदुपलक्षितदिनविशेषे तत्तत्कर्म्म कर्त्तव्यमिति फलितम्। अत एव "ऋतुसन्धिषु वापयेत्" इतियतिधर्म्मे स्मृतिः तत्र यदि दर्शान्तविवक्षा स्यात् तदा दर्शस्यैव सन्धित्वात् तत्रैव वपनं कुर्य्युः कुर्व्वन्ति तु पूर्णिमायां तस्मात् दर्शान्तत्वपूर्णिमान्तत्वयोः समो विकल्पः अनुष्ठाने तु तत्र वचनविशेषाच्छिष्टाचाराच्च व्यवस्था" कालमा०। अयञ्च कालः श्रौतस्मार्त्तकर्म्माङ्गम् वैद्यके तु कालविशेषोऽपि परिभाषितः "यथा ऋत्वोरन्त्यादि सप्ताहादृतुसन्धिरिति स्मृतः। तत्र पूर्वोविधिस्त्वाज्यः सेवनीयः परोविधिः" वाग्भटः। ज्योतिःशास्त्रे तु ऋत्वोः सन्ध्युपलक्षितस्य कालभेदस्य "रवेर्भवेदेकगृहाधिकस्य यदंशवृन्दं खलु सायनस्य। तदत्र राशिद्वयभागतष्टं स्पष्टं वसन्तादृतवो भवन्ति। तत्सन्धयोऽगाङ्ग ६७घटीसमाः स्युर्द्विसंगुणा (१३४ घटीसमाः) श्चेत् विषुवायनीयाः। स सन्धिसन्धिः खलु यत्र शेषं शून्यं भवेदेष विशेषपुण्यः" केशवार्केण सन्धिसन्धित्वेनापि परिभाषा कृता तत्र शून्यावशेषे स्नानदानादौ विशेषपुण्यफलम्। इतरस्य विवाहे वर्ज्यता। यथाह स एव "सन्धौ पुरन्ध्री शुचमेति बन्ध्या मृतप्रजा वा यदि सन्धिसन्धिः" इति।

ऋतुसेव्य त्रि० ऋतुभेदे सेव्यं वैद्यकोक्तगुणयुतमाहारादि। सुश्रुतोक्ते ऋतुभेदे सेवनीये पथ्यरूपे वस्तुभेदे तच्च सुश्रु०दर्शितं यथा। "यस्मिन्यस्मिन्नृतौ ये ये दोषाः कुप्यन्ति देहिनाम्। तेषु तेषु प्रदातव्याः रसास्त्वेते विजानता।

प्रक्लिन्नत्वाच्छरीराणां वर्षासु खलु देहिनाम्। मन्देऽग्नौ कोपमायान्ति संहर्षान्मारुतादयः। तस्मात् क्लेदविशुद्ध्यर्थं दोषसंहरणाय च। कषायतिक्तकटुकै रसैर्युक्तमथाऽद्रवम्। नातिस्निग्धं नातिरूक्षमुष्णं दीपनमेव च। देयमन्नं नृपतये यज्जलं चोक्तमादितः। तप्तावरतमम्भोवा पिबेन्मधुसमायुतम्। अह्नि मेघानिलाविष्टेऽत्यर्थशीताम्बुसङ्कुले। तरुणत्वाद्विदाहञ्च गच्छन्त्योषधयस्तदा। मतिमांस्तन्निमित्तञ्च नैव व्यायाममाचरेत्। अत्यम्बुपानावश्यायग्राम्यधर्मातपांस्तथा। भूवाष्पपरिहारार्थं शयीत च विहायसि। शीते साग्नौ निवाते च गुरुप्रावरणे गृहे। यायान्नागवधूभिश्च प्रशस्तागुरुभूषितः। दिवास्वप्नमजीर्णञ्च वर्ज्जयेत्तत्र यत्नतः"। वर्षासेव्यासेव्ये।

"सेव्याः शरदि यत्नेन कषायस्वादुतिक्तकाः। क्षीरेक्षुविकृतिक्षौद्रशालिमुद्गादिजाङ्गलाः। सलिलञ्च प्रसन्नत्वात् सर्व्वमेव तदा हितम्। सरःस्वाप्लवनञ्चैव कमलोत्पलशालिषु। प्रदोषे शशिनः पादाश्चन्दनञ्चानुवासनम्। तिक्तस्य सर्पिषः पानैरसृक्स्रावैश्च युक्तितः। वर्षासूपचितं पित्तं हरेच्चापि विरेचनैः। नोपेयात्तीक्ष्णमम्लोष्णं क्षारं स्वप्नं दिवाऽऽतपम्। रात्रिजागरणञ्चैव मैथुनञ्चापि वर्जयेत्। स्वादु शीतजलं मद्यं शुचिस्फटिकनिर्मलम्। शरच्चन्द्रांशुनिर्द्धौतमगस्त्योदयनिर्विषम्। प्रसन्नत्वाच्च सलिलं सर्व्वमेव तदा हितम्। सचन्दनं वा कर्पूरं वासश्चामलिनं लघु। भजेच्च शारदं माल्यं सोधोः पानञ्च युक्तितः। पित्तप्रशमनं यच्च तच्च सर्व्वं समाचरेत्"। शरदि सेव्यासेव्ये

"हेमन्तः शीतलो रूक्षो मन्दसूर्य्योऽनिलाकुलः। ततस्तु शीतमासाद्य वायुस्तत्र प्रकुप्यति। कोष्ठस्थः शीतसंस्पर्शादन्तःपिण्डीकृतोऽनलः। रसमुच्छोषयत्याशु तस्मात् स्निग्धं तदा हितम्। हेमन्ते लवणक्षारतिक्ताम्लकटुकोत्कटम्। ससर्पिस्तैलमहिममशनं हितमुच्यते। तीक्ष्णान्यपि च पानानि पिबेदगुरुभूषितः। तैलाभ्यक्तः सुखोष्णे च वारिकोष्ठेऽवगाहयेत्। साङ्गारधाने महति कौशेयास्तरणास्तृते। शयीत